

Станіслав ЛЕМ

ПРОФЕСОР ДОНЬДА

Із спогадів Йона Тихого

Цю свою розповідь я вирізьблюю на глиняних табличках, сидячи біля входу моєї печери. Мене здавна цікавило, як писали на табличках вавілоняни, хоч я ніколи не гадав, що самому доведеться це спробувати. Можливо, глина у них була краща, а може, клинопис для цього годився більше, хтозна.

Глина у мене розлазиться або кришиться, та краще морочитися з нею, ніж шкрябати уламком вапняку по сланцю, бо я змалку не терплю скреготіння. Тепер я вже ніколи не назву стародавні технології примітивними. Перед своїм відходом професор спостерігав, як я мучусь, викрешуючи вогонь, і, коли я по черзі зламав консервний відкривач, наш останній терпуг, ніжик і ножиці, він зауважив, що доцент Томпкінс з Британського музею сорок років тому пробував відколоти з кременю звичайну скребачку, подібну до роблених у кам'яному віці, і звихнув зап'ястя, розбив окуляри, а скребачки так і не відколов. Професор засудив безпідставну глумливу зверхність, з якою ми дивимося на печерних предків. Він мав рацію. Моє нове помешкання — жалюгідна діра, матрац уже зотлів, а з бліндажа, де так добре жилося, нас вигнала стара хвора горила, яку біда принесла з джунглів. Професор твердив, що не вигнала. Що ж, агресивності вона не виявляла, але я волів не ділити з нею і так уже тісного приміщення — найдужче дратували мене її забави з гранатами. Може, я й спромігся б її вигнати: горила боялася червоних консервних бляшанок з раковим супом; цього добра залишилося там досить; однак, боялася замало. До того ж Марамоту, який тепер уже відкрито признається, що вірить у шаманство, заявив, що впізнав у мавпі свого перевтіленого дядька, й умовляв нас, щоб ми їй не суперечили. Я пообіцяв, що не буду; професор же, в'їдливий як завжди, пробурмотів: я,

мовляв, поступився не через дядька Марамоту, а через те, що навіть немічна горила залишається горилою.

Ніяк не можу примиритися з утратою того бліндажа. Колись він був частиною прикордонних укріплень між Гурундуваю і Ламблією, а тепер... що ж, прикордонники розбіглися хто куди, а нас вигнала мавпа. Мимохіть прислуховуюсь, бо добром ці забави з протитанковими гранатами не закінчатся, але чую тільки, як завжди, стогін ситих під зав'язку уривоту та ще цього павіана з підбитими очима. Марамоту каже, що це не звичайний собі павіан, але облишу дурниці, бо не доберуся до суті.

Порядна хроніка має бути датованою. Знаю, що кінець світу наступив зразу після пори дощів. Це було кілька тижнів тому, точніше не скажу, бо горила забрала в мене календар, в якому, відколи вичерпався запас кулькових ручок, я занотовував раковим супом найважливіші події.

Професор вважав, що це був кінець не світу, а цивілізації. В цьому я з ним згідний; не можна визначати масштаби такої катастрофи міркою власних невигод. "Не сталося нічого страшного, хлопці", — повторював професор, заохочуючи нас з Марамоту до хорового співу втрьох. Та коли в нього закінчився люльковий тютюн, професор втратив душевний спокій і, спробувавши кокосових волокон, все ж пішов шукати тютюну, хоч повинен був розуміти, чим може скінчитися такий похід. Не знаю, чи побачу його ще колись. Тим більше мушу познайомити нащадків, які колись створять нову цивілізацію, з такою великою людиною. Моя доля складалася так, що я зблизька міг спостерігати найвидатніших осіб нашого часу, а хтозна, чи Доньду не визнають першим з найперших. Та спершу треба пояснити, звідки я взявся у тепер вже нічиїх африканських джунглях.

Мої успіхи на ниві космонавтики принесли мені певну популярність, тож розмаїті організації, інституції та приватні особи зверталися до мене з пропозиціями й запрошеннями, титулюючи мене як не професором, то академіком, а щонайменше доцентом. Було мені незручно, оскільки, не маючи ніяких звань, я не люблю вбиратися в чуже пір'я. Професор

Тарантога не раз казав, що громадська думка не може примиритися з відсутністю титулів перед моїм прізвиськом, і, без мого відома, звернувся якось до впливових знайомих з високими званнями. Таким чином, одного чудового дня я став генеральним уповноваженим Всесвітньої Продовольчої Організації в Африці — скорочено ВПО. Оце звання разом з посадою радника-експерта я прийняв, вважаючи його чисто символічним, аж раптом виявилось, що в Ламблії, тій республіці, що з палеоліту вмить перестрибнула в моноліт, ВПО збудувала фабрику кокосових консервів, і я, як уповноважений цієї організації, мушу взяти участь в урочистому відкритті. Лиха доля звеліла, щоб інженер Арман де Берр, котрий сприяв мені як представник ЮНЕСКО, загубив пенсне на прийомі у французькому посольстві і, взявши приبلудного шакала за лягаву, захотів його погладити. Кажуть, укуси шакалів небезпечні через трупну отруту на зубах. Добряк-француз злегковажив таку небезпеку і через три дні помер.

В кулуарах ламблійського парламенту кружляла чутка, що шакал мав у собі злого духа і що все це була робота одного шамана, кандидатуру якого на посаду міністра релігій та народної освіти нібито відхилив демарш французького посольства. Офіційного спростування цієї чутки посольство не дало, ситуація залишалася непевною, а недосвідчені в дипломатії державні мужі Ламблії, замість потихеньку відправити тіло у Францію, вирішили використати похорон як нагоду блиснути на міжнародному форумі. Генерал Магабуту, міністр оборони, влаштував траурний раут, на якому, як звичайно на рауті, балакалося про все і про ніщо з чаркою в руці. Не пам'ятаю вже, коли і як, але, розмовляючи з директором департаменту європейських справ, полковником Баматагу, я обмовився, що у нас високопоставлених небіжчиків іноді ховають у запаяних трунах. Мені тоді навіть на думку не спало, що я подаю ідею, як вчинити з тілом покійного француза. а ламблійцям видалося цілком природнім застосувати фабричну машинерію для організації похорону на сучасний лад. Оскільки комбінат виробляв тільки літрові бляшанки, покійника відправили літаком французьких авіаліній у ящику, розцяцькованому рекламою консервованих кокосів. Та це були ще

дрібниці. Найголовніша біда полягала в тому, що ящик містив дев'яносто шість бляшанок.

Потім на мене вішали псів за недогляд. А що я міг вдіяти, коли ящик був забитий цвяхами і покритий триколірним стягом? Мені дорікали, що я не проінформував ламблійських чиновників, не попередив їх циркуляром, де б стояло чорним по білому про недоречність порційного консервування мерців, і генерал Магабуту прислав мені в готель ліану. Зразу я не второпав, що воно означає, аж потім від професора Доньди дізнався: це був натяк на те, що мені рекомендують повіситися. Втім, оте оповіщення було ложкою по обіді, бо тим часом для виконання вироку прибув взвод, що його я, не знаючи мови, сприйняв за почесний караул. Коли б не Доньда, не записав би я, напевно, ні цієї. ані жодної іншої історії. В Європі мене остерігали: він. мовляв, пролаза, що використав легковірність та наївність діячів молодій державі і звив собі там тепленьке кубло; він, мовляв, безсоромно підніс шаманські заклинання до рангу теоретичної дисципліни, та ще й викладав її в місцевому університеті. Повіривши цим інформаторам. я вважав професора авантюристом і скандальним типом, тому на офіційних прийомах тримався від нього подалі, хоча вже тоді Доньда видавався мені доволі симпатичним. Генеральний консул Франції, до резиденції якого було найближче (англійське посольство було по той бік переповненої крокодилами річки), відмовив мені в притулку, хоч я втік з готелю "Хілтон" в самій піжамі. Консул послався на загрозу державним інтересам Франції. За тло розмови з тим юдою правила рушничні залпи, бо каральний взвод вже пристрілювався на подвір'ї готелю, отже, діставши відкоша, я міркував, що б його вибрати: піти на розстріл, а чи пірнути між крокодили. Але тут з комишу висунулась пірога професора. Коли я вже сидів на чемоданах, він дав мені в руки весло і пояснив, що контракт з Кулахарським університетом якраз закінчився, тож професор пливе до сусідньої держави Гурундуваю, куди його запросили викладати сварнетику. Можливо, така переміна навчальних закладів виглядала незвично, проте мені було не з руки розмірковувати над подібними дрібницями.

Навіть якщо Доньда і справді потребував весляра, факт залишається фактом: він урятував мені життя. Ми пливли чотири дні, тож не дивно, що за цей час заприятелювали. Я весь опух від москітів, Доньда відганяв їх від себе репелентом, а мені все повторював, що в балоні вже мало що залишилось. І за це я на нього не сердився, враховуючи специфіку ситуації. Професор знав мої книги: значить, мені нічого було йому розповідати, натомість я дізнався про його життя. Всупереч звучанню свого прізвища, Доньда не слов'янин і його ім'я зовсім не Доньда. Ім'я Еффідейвіт він носить шість років, відколи, виїжджаючи з Туреччини, одержав від властей еффідейвіт і вписав це слово в рубрику анкети. В результаті професор отримав паспорт, дорожні чеки, свідоцтво про щеплення, кредитну картку і страховий поліс на ім'я Еффідейвіта Доньди і вирішив не марнувати часу на виправлення помилки, бо, власне, все одно, як кого звати.

Професор Доньда з'явився на світ через ряд непорозумінь. Батьком його була метиска з племені Наваха, матерів же мав дві з дробом, а саме: білу росіянку, ультрачервону негритьянку і, нарешті, міс Ейлін Сібері, квакерку, яка народила його після семи днів вагітності у вельми критичних обставинах, тобто в тонучому підводному човні.

Жінку батька Доньди покарали довічним ув'язненням за те, що вона висадила в повітря штаб організації викрадачів дітей, а також за спричинення катастрофи літака панамериканських авіаліній. Метиска мала завдання кинути в штаб викрадачів петарду з розвеселяючим газом — задля попередження. З цією метою вона прилетіла з Штатів до Болівії. Під час митного контролю на аеродромі метиска переплутала свій несесер з саквоюжем японця, який стояв поруч, і через те викрадачі злетіли в повітря, бо в саквоюжі японця була призначена для когось іншого справжня бомба. Літак, яким відлетів звеселяючий саквоюж (знову ж таки через непорозуміння, викликане страйком обслуговуючого персоналу аеродрому), розбився зразу ж після старту. Пілот, напевно від сміху випустив із рук штурвал; як відомо, реактивних літаків провітрювати не можна. Нещасну засуджено, і дівчина, здавалося б, утратила всі шанси народити потомство. Однак, ми живемо у вік науки.

Якраз у той час професор Гарлі Помбернек досліджував спадковість в'язнів на території Болівії. Клітини тіл в'язнів брали просто: піддослідний лизав предметне скельце мікроскопа; цього вистачало, щоб від слизової оболонки відділилося трохи клітин. У цій самій лабораторії інший американець, доктор Джаггернот, займався штучним заплідненням людських яйцеклітин. Скельця Помбернека якось переплуталися зі скельцями Джаггернота і попали в холодильник як чоловічі статеві клітини. Як наслідок, клітиною оболонки язика метиски була запліднена яйцеклітина від донора — білої росіянки, дочки емігрантів. Ось тому метиску й назвали батьком Доньди. Хоча яйцеклітина походить від жінки, але, за логікою речей особа, від якої взяли клітину, що відіграла роль сперматозоїда, повинна бути визнана батьком.

Асистент Помбернека в останню мить спохопився, вбіг у лабораторію й гукнув своєму керівнику "Don't do it!" , але, як ото всі англосаксонці, гукнув це невиразно, і вигук прозвучав "дондо". Потім, коли виписували метрику, той вигук якимсь чином пригадався, і звідти пішло прізвище Доньда — принаймні так пояснили професорові через двадцять років.

Помбернек поклав клітину в інкубатор, бо ж запліднення вже відбулося. Ембріональний розвиток у реторті триває, як правило, біля двох тижнів, а потім ембріон гине. І треба ж було статися такому збігу обставин: якраз тоді американська ліга боротьби з ектогенезом після довгої судової тяганини виграла процес і суд постановив накласти арешт на всі лабораторні зародки. Після цього в пресі були опубліковані заклики до жінок: шукали бажаючих, які б з милосердя згодилися стати матерями-доношувачками. Бажаючих знайшлося чимало, серед них була й ця ультрачервона негритянка, яка, погодившись доносити плід, не думала й не гадала, що через чотири місяці вплутається в злочинну акцію. Ця акція ставила метою знищити склад кухонної солі, який належав фірмі "Надлбейкер корпорейшн". Негритянка належала до угруповання активних захисників природи, яке виступило проти будівництва атомної електростанції в Массачусетсі. Керівництво цього угруповання не обмежувалось одною лиш пропагандою і постановило підірвати склад, бо з тої солі електролітичним способом одержується

чистий натрій, який служить теплообмінником для реакторів, що дають теплову енергію турбінам та динамо-машинам. Щоправда, реактор, який мали будувати в Массачусетсі, обходився без металічного натрію і повинен був працювати на швидких нейтронах з іншим теплообмінником, фірма-виробник нового обмінника містилася в Орегоні й називалася "Мадлбейкер корпорейшн", а знищена сіль була не кухонною, лиш калійною, призначеною на міндобрива. Процес негритянки волівся по інстанціях, при чому обвинувачення й захист дотримувалися протилежних ліній. Прокуратура твердила, що справа повинна розглядатися як замах на власність федерального уряду, як умисний злочин. А захист стояв на тому, що порушення закону полягало лиш у знищенні і так уже зіпсованих добрив, які були приватною власністю; значить, справу має розглянути суд штату, а не федеральні інстанції. Негритянка ж, розуміючи, що так чи сяк, а дитину доведеться родити в тюрмі, й бажаючи увільнити маля від такої долі, зреклася материнства на користь нової філантропки, якою виявилась квакерка Сібері. Задля розваги квакерка на шостий день вагітності подалася в Діснейленд на мандрівку підводним човном у тамтешньому суперакваріумі. Човен попав у аварію, і, хоч усе скінчилося добре, від переляку міс Сібері передчасно родила. Недоноска врятували, а оскільки квакерка була вагітна ним всього тиждень, то важко її визнати повноправною матір'ю — звідси й дробове число матерів Доньди. Після цього довелося об'єднати зусилля двох великих детективних агентств, щоб дійти істини як щодо батьківства, так і щодо материнства. Прогрес науки звів нанівець старий принцип римського права "*Mater semper certa est*". Для порядку додам, що стаття професора так і зосталася загадкою, бо ж, за наукою, з двох жіночих клітин повинна розвинути жінка. Звідки прибула хромосома чоловічої статі — невідомо й досі. Щоправда, від детектива-відставника, який саме перебував у Ламблії на сафарі, я почув, що все пояснюється просто, бо в третьому відділі лабораторії скельця давали лизати жабам.

Професор провів дитинство в Мексичі, юність в Туреччині, де перейшов з єпископального віросповідання на буддизм дзен і за одним

махом закінчив три факультети, а насамкінець виїхав до Ламблії, щоб у Кулахарському університеті очолити кафедру сварнетики.

Справжнім його фахом було проектування фабрик бройлерів, але, перевіросповідавшись на буддизм, професор не міг змиритися з каторжними муками, які терплять у таких фабриках курчата. Пластикова сітка заміняє їм подвір'я, кварцова лампа — сонце, нещадний комп'ютер — квочку, а замість того, щоб вільно клювати пшонце. вони живляться від насоса, який накачує їхні шлунки місивом з планктону й рибного борошна.

Приграє їм до всього цього магнітофонна музика, зокрема виконуються увертюри Вагнера, що спричиняють паніку. З переляку курчата тріпочуть крильцями, а це сприяє тому, що розростаються найважливіші з кулінарного погляду грудні м'язи. Вагнер, певно, став останньою краплиною у професоровій чаші терпіння. У тих пташиних концтаборах, як він називав фабрики, нещасні створіння в міру свого розвитку, нерозривно прикріплені до конвеєрної стрічки, просуваються аж до кінця транспортера, де, ніколи не побачивши клаптика блакиті й жменьки піску, підлягають декапітації, бульйонізації та консервуванню. Ось так у моїх спогадах знову повторився мотив консервної банки.

Тому, коли в Стамбулі професор отримав телеграму "Will you be appointed professor of svarnetics at Kulaharian university ten kilodollars yearly answer please immediatly colonel Droufoutou Lamblian Bamblian Dramblan security police" , він тут же згодився, справедливо зміркувавши, що на місці він дізнається, що воно таке — ота сварнетика. а трьох дипломів цілком вистачає для викладання будь-якої точної дисципліни. Вже в Ламблії виявилось, що полковника Друфуту ніхто навіть не пам'ятає. До кого б не звертався професор, відповіддю було легке покашлювання, яким прикривали зніжковіння. Контракт було підписано, відтак, розірвавши договір, новий уряд мусив би виплатити відшкодування у розмірі трирічної платні, отже, Доньді дали кафедру. Розпитуваннями про сварнетику ніхто не набридав, студентів професор мав небагацько, тюрми, як завжди після державного перевороту,

ломилися від в'язнів, і в одній з в'язниць перебував, певно, той, хто знав, що таке сварнетика. Даремно Доньда в пошуках цього слова перерив усі можливі енциклопедії.

В Кулахарському університеті був новий, як з голки, комп'ютер IBM — дарунок ЮНЕСКО, тому ідея використання такої цінної апаратури напрошувалась сама собою. Щоправда, ця ідея не розв'язувала проблему. Звичайну кібернетику Доньда не міг викладати — це суперечило б контракту. Найгіршим випробуванням — признався він мені, коли ми веслували, доки ще можна було відрізнити дерев'яну колоду від крокодила, — були години самотності в готелі, коли Доньда сушив собі голову над сварнетикою. Як правило, спочатку виникають нові напрями досліджень, а вже потім виковуються для них назви — натомість він мав назву без предмета. Доньда довго вагався між різними можливостями і зрештою дійшов висновку, що нова галузь науки повинна базуватися на терміні "між". Давно вже назрів час створення інтердисциплінарної науки, яка взялася б зводити в одне ціле решту дисциплін. В листах до європейських видавництв професор спочатку вживав термін "інтеристика", згодом адептів цієї науки стали звати просто "міжаками". Однак саме як творець сварнетики він здобув велику і, на жаль, лиху славу.

Доньда не міг охопити стики всіх наук. і знову йому на допомогу поспішив випадок. Міністерство культури пообіцяло дотацію кафедрі, яка найкращим чином пов'яже свої дослідження з традиціями й звичаями країни, і професор дістав із цього немало користь, постановивши досліджувати стик раціонального та ірраціонального. Почав він скромно, з математизації пристріту. Ламблійське плем'я готту ваботту з давніх-давен практикувало чаклування in effigie . Проколену трісками подобу ворога давали з'їсти ослів: якщо осел подавиться, то це мав бути добрий знак, який означав швидку смерть ворога. Тож Доньда взявся за цифрове моделювання ворогів, ослів, трісок і т. п. Так він нарешті дійшов до сенсу сварнетики. Виявилось, що це не що інше, як аббревіатура від англійського словосполучення "Stochastic Verification of Automatised Rules of Negative Enchantment", тобто стохастична верифікація

автоматизованих законів наврочування. Англійський журнал "Нейчур", куди професор послав статтю про сварнетику, помістив її уривками в рубриці "Курйози" з єхидним коментарем. Коментатор "Нейчур" обізвав Доньду кібершаманом, приписавши йому невіру в результати своєї праці і шахрайство. Професор опинився у вельми незручному становищі. Безумовно, він не вірив у чари і не стверджував у повідомленні, що вірить у них, але ніяк не міг оголосити цього публічно, бо саме прийняв запропонований міністерством сільського господарства проект оптимізації чарів від посухи та шкідників збіжжя. Не маючи змоги ні відхреститися від магії, ані признатися в ній, Доньда знайшов вихід, оголосивши сварнетику ІНТЕРдисциплінарною наукою. Вирішив триматися між магією й наукою! Хоча на цей крок професора штовхнули обставини, він ступив на шлях до найбільшого відкриття в усій історії людства.

Погана слава, яка поширилася про нього в Європі, на жаль, так і не покинула професора. Низька ефективність поліцейського апарату в Ламблії спричинила значне зростання злочинів, зокрема вбивств. Захопившись присвоєнням чужої власності, тубільні царки масово переходили від магічних переслідувань противників до реальних, і вже дня не було, щоб крокодили, які вилежувалися на міліні навпроти парламенту, не обгризали чийсь руки-ноги. Доньда взявся за цифровий аналіз цього явища, а оскільки на той час саме займався звітністю, то назвав свій проект "Methodology of Zero in Illicit Murder". Чисто випадково сталося так, що скорочення цієї назви писалося MZIMU, а по країні розійшлася поголоска, що в Кулахарі чаклує могутній чарівник Бвана Кубва Доньда, MZIMU якого стежить за кожним рухом громадян.

У наступні місяці показники злочинності різко знизилися.

Захоплені політики почали домагатися від професора то такого програмування економічних чарів, щоб платіжний баланс країни став позитивним, то сконструювання металника біди та нещастя на сусідню країну Гурундуваю, яка витісняла ламблійські кокоси з багатьох закордонних ринків. Доньда відбивався від цього натиску як міг, але без

особливого успіху, бо в чорнокнижну силу комп'ютера повірили його численні докторанти. їм, охопленим неофітським фанатизмом, марилося магія вже не кокосова, а політична, яка дала б Ламблії світове панування. Професор міг би, звичайно, публічно заявити, що таких речей від сварнетики нічого й чекати, але в такому випадку йому довелося б переобгрунтувати роль сварнетики аргументацією, якої жоден з урядовців ні за що в світі не зрозумів би. Отже, Доньда був змушений лавірувати. Тим часом чутки про МЗІМУ Доньди підвищили продуктивність праці, так що навіть платіжний баланс трохи поліпшився. Заперечивши свій вплив на оце поліпшення, професор позбувся б заодно й дотації. Цього він учинити не міг, бо замислював нові великі почини.

Не знаю, які це були почини, бо професор розповідав про них якраз тоді, коли озвірілий до краю крокодил відгриз лопать мого весла. Я затопив його між очі кам'яним кубком, який Доньда отримав від делегації чарівників, що надали йому титул шамана гоноріс кауза. Кубок розбився, розлючений професор став мене лаяти, що порізнило нас до наступного бівуаку. Знаю тільки, що кафедра перетворилася в інститут теоретичної та прикладної сварнетики, а Доньда став головою Комісії 2000 року при Раді міністрів з новим завданням створення гороскопів і магічного втілювання їхніх передбачень у життя. Пам'ятаю, я тоді подумав був, що це вже явний опортунізм, але змовчав: адже професор урятував мені життя.

Наступного дня розмова не клеїлась ще й через те, що річка на відрізку двадцяти миль становить кордон між Ламблією й Гурундуваю, тому нас час від часу обстрілювали застави обидвох держав, на щастя, невлучно. Крокодили кудись зeszли, хоч я б уже волів їхнє товариство, аніж ці інциденти. У Доньди були напoxваті прапори Ламблії та Гурундуваю, якими ми вимахували прикордонникам, але оскільки річище робить круті вигини, кілька разів прапори виявлялися не тими, що треба, тож доводилося тут же падати на дно піроги. Багаж професора серйозно потерпів від тої стрілянини.

Найдужче Доньді нашкодив "Нейчур", завдяки якому професор набув слави шарлатана. Незважаючи на це, посольство Ламблії в Англії натиснуло на міністерство закордонних справ, і Доньду запросили на всесвітню конференцію кібернетиків у Оксфорді.

Професор прочитав там реферат про закон Доньди. Як відомо, винахідник перцептронів Розенблат дійшов висновку, що чим більший перцептрон, тим легше він навчається розпізнавати геометричні фігури. Закон Розенבלата проголошує, що безмежно великий перцептрон не потребує вчитися, бо відразу все вміє. До відкриття власного закону Доньда пішов зворотним шляхом. Що може малий комп'ютер з великою програмою, те саме може й великий комп'ютер з малою програмою. Звідси логічний висновок, що безмежно велика програма може діяти сама, тобто без будь-якого комп'ютера.

І що ж? Конференція зустріла ці слова глузливым свистом. Ось до чого скотився бонтон учених. "Нейчур" писав, що, за Доньдою, кожне безмежно довге закляття мусить збуватися, а сам професор каламутить нісенітницями чисті води науки. Відтоді його називали пророком кібернетичного абсолюту. До решти погубив Доньдину репутацію виступ доцента Богу Вамогу з Кулахарі. який, будучи шурином міністра культури, поїхав на конференцію з працею "Камінь як рушійний фактор європейської думки".

В праці писалось, що в прізвищах людей, які здійснили переломні відкриття, фігурує камінь. Видно його в прізвищах: найвидатнішого фізика (ейнштейн), найвидатнішого філософа (ВіттгенШТЕЙН), найвидатнішого кінорежисера (ЕйзенШТЕЙН), театрала (ФельзенШТЕЙН). Стосується це також письменниці Гертруди ШТЕЙН та філософа Рудольфа ШТЕЙНера.

З біології Богу Вамогу навів приклад винахідника гормонального відмолодження ШТЕЙНаха. а врешті не оминув на завершення додати: Вамогу по-ламблійськи означає "Камінь усіх Каменів". Оскільки Богу Вамогу посилався на Доньду і свій "кам'яний" корінь називав сварнетично

іманентною складовою предикату "бути каменем", "Нейчур" у своїй черговій замітці зробив з нього й з професора пару блазнів-близнюків.

Слухаючи цю історію у випарах гарячої імли на заправі Бамбезі, лупцюючи по лобах найнахабніших крокодилів, які для розваги розгойдували пірогу та гризли професорові машинописи, я не знав, що про все це й гадати. Якщо Професор домігся в Ламблії такої міцної позиції, то чому він потайки втікав у Гурундуваю? Чого він прагнув насправді і що здобув? Якщо не вірив у магію і кпив з Богу Вамогу, то чому, замість узяти в руки штуцер, кричав крокодилам "а щоб скам'яніли ви й ваша мати, каменюку їй у пельку"? (Аж у Гурундуваю я дізнався, що вбивати крокодилів йому боронила його нова будистська віра). Проте я не надокучав йому недоречними запитаннями. Саме тому, через цікавість, я прийняв Доньдину пропозицію стати його асистентом в гурундувайському університеті. Після прикрої історії з консервною фабрикою я не квапився повертатися в Європу, а волів зачекати, поки справа затихне. В наш час чекати недовго. Тепер безупинно відбуваються події, які відтручують на задній план учорашні сенсації. прирікають їх на забуття. Хоч потім я й пережив немало важких хвилин, та не жалкую, що блискавично прийняв це рішення. Коли пірога нарешті закрипіла на гурундувайському березі Бамбезі, я першим вискочив на сушу, подав професорові руку допомоги, і в тому потиску наших долонь було щось символічне, бо відтоді наші долі стали нерозлучними.

Гурундуваю — це втричі більша від Ламблії країна. Швидкоку індустріалізацію та електрифікацію там, як це часто буває в Африці, супроводжувала невідлучна корупція. Коли ми прибули в Гурундуваю, вона якраз перероджувалася в нову форму.

Хабарі бралось й давалось повсюдно, але взамін за хабар ніхто нічого не робив. Спочатку ми ніяк не могли зрозуміти, як за таких умов можуть існувати й функціонувати промисловість, торгівля та державний апарат. За європейськими критеріями, Країна повинна була в першу-ліпшу мить розлетітися на друзки. Лиш довге перебування в Гурундуваю втаємничило мене в дію нового механізму — замітника того, що на

старому континенті ми звемо суспільним договором. Мвахі Табухіне, лумільський поштмейстер, в якого ми оселилися (столичний готель уже сімнадцять років стояв на ремонті), відверто признався мені, чим керувався, видаючи заміж шість своїх дочок. Через найстаршу він поріднився заодно з електростанцією та фабрикою взуття, бо батько його зятя, директора фабрики, був головним енергетиком. Завдяки цьому поштмейстер не ходив босоніж і завжди мав струм. Другу дочку він видав заміж за гардеробника при комбінаті кулінарних виробів. Те заміжжя Мвахі вважав особливо вдалим. Внаслідок викривання зловживань у в'язницю йшло начальство за начальством, а гардеробник залишався на посаді, бо сам не крав, лише приймав гостинці. Завдяки цьому у поштмейстера завжди щедро накривався стіл. Третя дочка пішла за старшого ревізора ремонтних кооперативів, і поштмейстерові навіть у період дощів не лилося на голову, дім яснів кольоровими стінами, двері зачинялися так щільно, що в хату не могла вповзти ніяка змія. і навіть у вікнах були шибки. Четверту дочку Мвахі висватав наглядачеві міської в'язниці — на всякий випадок. З п'ятою одружився писар міської ради. Звичайно ж, писар, а не, наприклад, перший заступник бургомістра, якому Мвахі подав нашпигованого крокодилачою печінкою гарбуза. Уряди мінялися, наче хмари на небі, один лише писар залишався на роботі, постійністю поглядів дещо нагадуючи місяць. І, нарешті, шосту доньку взяв за жінку шеф постачання атомних військ. Ці війська існували лиш на папері, зате постачання було реальне. Крім того, двоюрідний брат шефової матері працював сторожем у зоосаді. Той останній зв'язок видався мені непотрібним. Невже ж малося на увазі слонів? Мвахі поблажливо посміхнувся і знизав плечима. "Навіщо відразу слон, — відповів він. — А скорпіон часом не може придатися?"

Будучи поштмейстером, Мвахі обходився без матримоніальних зв'язків з поштою, і навіть мені, його квартирантові, приносили додому ще не відкриті листи й посилки: в Гурундуваю це незвичайна річ, бо, як правило, громадянин, до якого прийшла посылка, мусить сходити за нею сам. якщо, звичайно, не має з поштовим відомством родинних зв'язків. Я не раз бачив, як листоноші, виходячи вранці з пошти з набитими торбами, викидали просто в річку купи листів, опущених у скриньку без

необхідної протекції. Щодо посилок, то службовці забавлялися азартною грою, яка полягала у вгадуванні вмісту пакунка. Хто вірно відгадав, той вибирав собі звідти, що хотів.

Єдиною турботою нашого господаря був брак рідні в адміністрації кладовища. "Кинуть мене, лайдаки, крокодилам!" — зітхав він не раз, коли обсідали його чорні думки.

Високий рівень приросту населення в Гурундуваю пояснюється тим, що жоден глава сім'ї не заспокоїться, поки не пов'яжеться кровними узами з мережею життєво необхідних закладів. Мвахі розповів мені, як до ремонту лумільського готелю приїжджі мало не пухли з голоду, а викликана швидка допомога не приїздила, бо її бригади розвозили знайомим кокосові циновки. Втім, навіть Гауварі, колишній капрал Іноземного легіону, який після захоплення влади став маршалом і щокілька днів нагороджував сам себе новим високим орденом, споглядав поголовний потяг до самозабезпечення без усякого осуду. Навпаки, подекуять, що йому спала на думку ідея націоналізації корупції. Гауварі, якого місцева преса іменувала Старшим Братом Вічності, не шкодував витрат на науку, а кошти для цього міністерство фінансів черпало з податків, які накладалися на представництва іноземних фірм в Гурундуваю. Ці податки парламент ухвалював зненацька, після чого наступали конфіскації майна, аукціони, безрезультатні дипломатичні втручання; а коли одна група капіталістів пакувала манатки, завжди знаходилися охочі спробувати щастя в Гурундуваю, де мали бути величезні запаси корисних копалин, зокрема хрому й нікелю, хоч дехто твердив, що з наказу уряду геологічні дані сфальшовано. Гауварі купував у кредит зброю, навіть винищувачі й танки, які потім продавав Ламблїї за готівку. Зі Старшим Братом Вічності жартувати не рекомендувалось: коли настала велика посуха, він дав рівні шанси християнському богу і найстаршому духові шаманів Сінему Турмуту. Коли протягом трьох тижнів дощі так і не випали, Гауварі стратив шаманів, а місіонерів вигнав усіх до одного.

Прочитавши як керівництво до дії біографії Наполеона, Чінгісхана та інших державних мужів, він заохочував підвладних до грабування, аби лиш у великому масштабі. Так. урядовий квартал звели з матеріалів, украдених міністерством будівництва в міністерства судноплавства, яке з цих будматеріалів збиралося спорудити пристань на Бамбезі. Капітал для будівництва залізниці вкрали в міністерстві кокосового експорту, крадіжками нагромадилися також фонди для будівництва приміщень суду й поліції... Поступово крадіжки та привласнення дали добрі результати. Гауварі, який носив уже ймення Батька Вічності, особисто звершив урочисте відкриття Корупційного банку, де кожний (аби тільки солідний) підприємець міг одержати довгострокову позичку на хабарі, якщо дирекція мала певність, що його справа співпадає з державними інтересами.

Завдяки Мвахі ми з професором влаштувалися якнайчудовіше. Поштовий інспектор приносив нам кобр з посилок, що опозиція надсилала сановникам, а інспекторова жінка коптила їх у кокосовому димі. Хліб привозив нам автобус французьких авіаліній. Подорожні, ознайомлені зі станом речей, знали, що на автобус нема чого чекати, а неознайомлені, посидівши на валізах, ставали ознайомленими. Молока та сиру мали ми донесхочу завдяки телеграфістам, які взамін вимагали дистильовану воду з нашої лабораторії. Довго я ламав голову, навіщо їм та вода, аж виявилось, що потрібні їм були блакитні пластикові пляшки, в які розливали самогон, фабрикований у міському комітеті боротьби з алкоголізмом. Отож у нас не було ніякої потреби ходити по магазинах, що було дуже вигідно, бо в Лумілі я ніколи не бачив відчиненого магазину: на дверях завжди висіли картки "прийом амулетів", "пішла до шамана" і т. п. В установах було нам спочатку важкувато, бо службовці не звертають щонайменшої уваги на відвідувачів. Згідно з тубільним звичаєм, бюро — це місце світських розваг, азартних ігор і, зокрема, сватання. Загальні веселощі гасить іноді тільки наліт поліції, яка ув'язнює всіх без слідства чи допитів: правосуддя виходить з принципу, що винні й так усі, а розслідувати, хто в чому винний — шкода праці. Суд засідає лише в надзвичайних випадках. Після нашого прибуття розкрилася афера з казанами. Гаумарі, кузен Батька Вічності, придбав у Швеції для

парламенту замість кондиціонерів казани центрального опалення. Треба додати, що в Лумілі температура не падає нижче 25°C. Гаумарі силкувався примусити метеорологічний інститут змінити шкалу температур, це виправдало б купівлю; парламент засідав з ранку до ночі, йшлося-бо про його інтереси. Було створено також слідчу комісію, головою якої став Мнумну. як подейкувано, суперник Батька Вічності. Почалися чвари, звичайні танці в перервах між засіданнями перетворились на воєнні, лави опозиції покрилися блакитною татуїровкою. Аж раптом Мнумну зник. Були три версії: одні казали, що його з'їла правляча верхівка, другі — що втік разом з казанами, треті — що сам себе з'їв. Мвахі вважав, що останню версію розпускає сам Гаумарі. Від Мвахі я почув також загадкові слова (щоправда, після дюжини жбанів міцно сферментованої ківу-ківи): "Коли смачно виглядаєш, краще не прогулюватися увечері по парку". Можливо, це був тільки жарт.

Кафедра сварнетики відкрила Доньді нові перспективи діяльності в Лумілі. Мушу додати, що транспортна комісія парламенту вирішила купити ліцензію на родинний вертоліт "Белл-94", оскільки підрахунки показали, що гелікоптеризація країни обійдеться дешевше від будівництва шляхів. Столиця, правда, має автостраду, але тільки шістдесятиметрову, та й то лиш для військових парадів. Вістка про придбання ліцензії викликала паніку серед населення; кожен розумів; що свато-блатоманії як основі індустріалізації надходить кінець. Вертоліт складається з тридцяти дев'яти тисяч деталей, потребує бензину й п'яти видів мастил; отже, ніхто не міг би всього цього собі забезпечити, навіть якби до кінця днів своїх плодив самих дочок. Добре знаю, що так і було б, бо коли у мене обірвався ланцюг велосипеда, я мусив найняти мисливця упіймати молодого ревуна, шкірою якого покрили там-там для Гїїну, директора телеграфу, за що той послав телеграму зі співчуттям Уміамі, у начальника якого (начальник був у відрядженні) помер у джунглях дідусь. Уміамі був уже через Метарере посвоячений з армійським інтендантом і тому мав доступ до складу велосипедів, на яких у той час пересувалися збройні сили країни. Безумовно, з вертольотом справа виглядала б куди гірше. На щастя, Європа, вічне

джерело нововведень, запропонувала груповий позашлюбний секс. Те, що в Старому світі становило пустопорожню забаву для збоченців, в умовах молодії країни допомогло задовольняти елементарні життєві потреби. Побоювання професора, що задля добра науки нам доведеться відмовитися від холостякування, виявилися даремними. Кафедра працювала цілком нормально, хоча додаткові обов'язки, які для нормальної її роботи нам довелося взяти на себе, добряче висотували сили.

Професор ознайомив мене зі своїм проектом запрограмувати в комп'ютері всі закляття, чаклування, чорнокнижні замовляння, інкантації та шаманські чари, які створило людство. Я не бачив у цьому ніякого сенсу, та Доньда був непохитний. Усю цю силу даних міг помістити лише найновіший люменічний комп'ютер ІБМ, який коштував одинадцять мільйонів доларів.

Я не вірив, що ми одержимо такий величезний кредит, тим більше, що міністр фінансів відмовив асигнувати інститутіві сварнетики сорок три долари на придбання туалетного паперу, але професор вірив у свою зірку. В подробиці тої кампанії він мене не втаємничував, та я й так бачив, як він крутився та старався. Церемоніальне витатуювавшись, у нараменній пов'язці з мавп'ячої шкіри (візитна одежа в найвибраніших колах Луміли), вечорами він ішов невідомо куди, випишував з Європи якісь таємничі пакунки (при падінні з одного пакунка пролунав марш Мендельсона), нишпорив по антикварних куховарських книгах, вишукуючи рецепти, виносив з лабораторії скляні радіатори дистилляторів, вирізував жіночі фотографії з "Плейбоя" та "Уї", оправляв якісь картини, яких нікому не показував. Доручив, нарешті, директору урядової лікарні докторові Альфвену пустити собі кров. і я сам бачив, як професор обгортав пляшечку фольгою. По тому Доньда раптом змив з обличчя мазі та фарби, спалив рештки "Плейбоїв" і чотири дні флегматичне пихкав люлькою на веранді. А на п'ятий день нам подзвонив Уабамоту, директор департаменту інвестицій. Наказ на купівлю комп'ютера був підписаний. Я не хотів вірити своїм вухам. У відповідь на мої запитання професор тільки блідо посміхався.

Програмування магії тривало два роки з гаком. Були в нас труднощі як по суті справи, так і побічні. Був, наприклад, клопіт з перекладом заклятв індіанців. записаних вузликовими письменами "кіпу", а також зі сніжно-льодяними закляттями курильських та ескімоських племен. Два програмісти захворіли від перевтоми, викликаної позанауковими справами (вважаю, що такі позанауковими, бо груповий секс досяг піку моди), але пішли чутки, що це справа рук шаманського підпілля, занепокоєного гегемонією Доньди на ниві віковичних чарівницьких таїнств. На додачу група прогресивної молоді в знак протесту підклала під інститут бомбу. На щастя, вибухом рознесло лише клозети в одному крилі будинку, їх так і не відремонтували, бо порожні кокоси, які, за ідеєю якогось сміливого раціоналізатора, мали правити за поплавки еврик, весь час тонули. Я умовляв професора вжити свій великий вплив, щоб встановити нові деталі, та він відповів, що тільки велика мета виправдовує клопітливі засоби.

Мешканці нашого кварталу кілька разів влаштовували антидоньдівські демонстрації. Вони, видно, боялися, що комп'ютер викличе лавину чарів на університет, а тим самим і на них, бо чари можуть виявитися невлучними. Тоді професор наказав оточити будинок високим парканом, на якому власноручно намалював тотемні знаки для захисту від пристріту. Огорожа коштувала, як пам'ятаю, чотири бочки самогону.

Поступово ми нагромадили в пам'яті комп'ютера чотириста дев'яносто мільярдів магичних бітів, що в сварнетичному перерахунку становило двадцять терагігамагем. Виконуючи вісімнадцять мільйонів операцій за секунду, машина працювала три місяці без перерви. Присутній при пуску представник "Інтернейшнл бізнес машинз" інженер Джефріз вважав Доньду і всіх нас не сповна розуму. Одне тільки те, що Доньда поставив блоки пам'яті на суперчутливі терези, виписані в Швейцарії, спровокувало Джефріза на вульгарні жартики за спиною професора.

Програмісти ходили темніші ночі, бо після стількох місяців роботи комп'ютер не зачарував ані мурашки. А Доньда жив у безнастанній напрузі, не відповідав на питання, зате кожного дня ходив перевіряти вигляд графіка ваги блоків на рулонній стрічці паперу. Перо, ясна річ, креслило пряму лінію. Вона свідчила, що комп'ютер не важчає — втім, з якого дива йому важчати? Наприкінці останнього місяця професор почав впадати в депресію, тепер він уже по три-чотири рази на день ходив до лабораторії, не відповідав на телефонні дзвінки і не читав нагромадженої кореспонденції. Аж дванадцятого вересня, коли я саме зібрався лягати спати, в мою кімнату вбіг блідий і схвильований професор.

— Збулося! — крикнув він з порога. — Тепер це вже певна річ. Поза всяким сумнівом!

Признаюся, тоді я злякався, чи не з'їхав він часом з глузду, надто дивно усміхався професор.

— Збулося! — вигукнув він ще кілька разів.

— Що збулося? — спитав я нарешті. Напівпритомне, наче тільки що прокинувшись, професор глянув на мене.

— Правда, ти ж нічого не знаєш. Вага зросла на одну соту грама. Ці кляті терези такі малочутливі! Коли б я мав кращі, то знав би місяць тому, а може, й раніше!

— Хто набрав ваги?

— Не хто, а що. Комп'ютер. Його пам'ять. Адже знаєш, що матерія й енергія мають масу. Так от, інформація — не матерія і не енергія, хоч вона й існує. Тому вона повинна мати масу. Це мені спало на думку, коли я формулював закон Доньди. Але чим пояснити, що безмежна кількість інформації може діяти безпосередньо, без допомоги будь-яких пристроїв? Це означає, що сила інформації проявляється безпосередньо.

Я про це здогадувався, але не знав формули еквівалентності. Чого так дивишся? Я хотів з'ясувати, скільки важить інформація. Отож, мені довелося запровадити весь цей проект. Довелося. Тепер я вже знаю. Машина поважчала на одну соту грама, стільки важить введена інформація. Розумієш?

— Професоре, — промимрив я, — як же тоді... а ті всі чари, оті магії, молитви, заклинання... одиниці СГС... Сатана на Грам і Секунду... Я замовк, здалося мені, що професор плаче. Він затрясся, але це був беззвучний сміх. Витер сльози з повік.

— А що я мав робити? — відповів він, заспокоївшись. — Зрозумій: інформація має масу. Всяка. Будь-яка. Зміст не має найменшого значення. Атоми теж усі однакові — чи в камені, чи в моїй голові. Інформація має вагу, але ця вага мізерна. Відомості цілої енциклопедії важать біля міліграма. Тому я мусив мати такий комп'ютер. Але поміркуй, хто б мені його дав? Комп'ютер за одинадцять мільйонів на півроку, щоб набивати його першими-ліпшими дурницями, нонсенсом, половою? Чим-небудь!

Я не міг іще охолонути від несподіванки.

— Ну... — невпевнено відповів я, — якби ми працювали в солідному науковому центрі, в Інституті супернових проблем або в Массачусетському технологічному інституті...

— Ще б пак! — пирхнув професор. — Не маючи ніяких для цього підстав. крім світового посміховища — закону Доньди! Тоді мені довелося б орендувати комп'ютер, а знаєш, скільки коштує година роботи такої моделі? Одна-єдина година! А я потребував місяців. І як би я в Штатах пробився до комп'ютера? Зараз там біля таких машин сидять гурти футурологів і обчислюють варіанти нульового росту економіки. Ось що модне і потрібне. Не вигадки якогось Доньди з Кулахарі!

— Значить, увесь проект, усі чари були ні до чого? Зайвиною? Таж на сам збір матеріалу ми потратили два роки...

Професор нетерпляче знизав плечима.

— Ніщо не зайве, коли це потрібно для справи. Якби не той проект, ми й гроша б не дістали.

— Але ж Уабамоту, уряд, Батько Вічності очікують чарів!

— Ох, вони матимуть чари. та ще й які! Ти ж нічого не знаєш... Слухай, відкриття ваги інформації не було б сенсаційним, якби не наслідки... Існує, уяви собі, критична маса інформації, так само як критична маса урану, і ми до неї наближаємось. Не лише ми отут, а вся Земля. Наближається до неї кожна цивілізація, яка будує комп'ютери. Розвиток кібернетики — це пастка, поставлена Природою для Розуму!

— Критична маса інформації? — повторив я. — Але ж у кожній людській голові є безліч інформації, потрібної чи безглуздої...

— Не перебивай мене. Мовчи, поки нічого не втямив. Поясню тобі аналогією. Важить не кількість, а густина інформації. Це як з ураном. Невипадкова аналогія! Розпорошений у кам'яних породах, у ґрунті уран — нешкідливий. Щоб він вибухнув, треба його зібрати до купи. Так і тут. Інформація в книжках чи головах може бути величезною, залишаючись неактивною. Як розпорошений уран. Потрібно зібрати її до купи!

— І що тоді станеться? Чудо?

— Яке там чудо! — пирхнув професор. — Бачу, ти й справді повірив нісенітницям, які послужили тільки приводом. Ніяке не чудо. Вище критичної точки починається ланцюгова реакція. *Obiit est animus, natus est atomus!* Інформація зникає і перетворюється в матерію.

— Як це в матерію? — не розумів я.

— Матерія, енергія та інформація — це три форми маси. — терпляче пояснював професор. — Згідно зі законом збереження, вони можуть взаємно перетворюватися. Нічого задарма, так влаштований світ. Матерія перетворюється в енергію, енергія й матерія потрібні для виникнення інформації, а інформація може перетворитися в них. Але вище критичної точки вона щезає. Ось бар'єр Доньди, межа розвитку науки... Тобто, знання можна нагромаджувати й далі, але — розпорошено. Кожна цивілізація, яка до цього не додумається, вскочить у пастку. Чим більше знань, тим ближче ми до невігластва — оригінально, га? А знаєш, наскільки близько ми від порога? Якщо темпи розвитку комп'ютеризації залишаться такими ж, то за два роки...

— Що це буде — вибух?

— Та ні. Щонайбільше — невеличкий спалах, не обпече навіть мухи. Там, де громадилися мільярди бітів, виникне жменька атомів. Спалах ланцюгової реакції з швидкістю світла оббіжить усю земну кулю і спустошить усі блоки пам'яті, де тільки густина перевищує мільйон бітів на кубічний міліметр. Там виникне еквівалентна кількість протонів і — порожнеча.

— Отже, треба остерегти, повідомити...

— Само собою, я вже це зробив. Але даремно.

— Чому? Запізно?

— Ні. Просто-напросто ніхто мені не повірив. Таке повідомлення мусить походити від авторитета, а я блазень і шахрай. Щодо шахрайства, може, я б і виправдався, але щодо блазенства — аж ніяк. Зрештою, не хочу обманювати, навіть не пробуватиму. Я послав був до Штатів повідомлення, а до "Нейчур" — цю телеграму.

І він подав мені чернетку. *Cognovi naturam rerum? Lord's countdown made the world. Truly yours Donda* . Бачачи, що я приголомшений, професор злостиво посміхнувся.

— Засуджуєш мене за це, га? Любий мій, я теж людина, так що відплачую тією ж монетою. У цій телеграмі здоровий глузд, та її кинуть у кошик або висміють. Це моя помста. Розумієш? А знаєш наймоднішу теорію виникнення Космосу — "Big bang theory" ? Як виник Всесвіт? Вибухово! Що вибухнуло? Що миттєво матеріалізувалося? Ось божий рецепт: відлічити від безмежності до нуля. Коли творець світу дорахував до нуля, інформація вибухово матеріалізувалася — згідно з формулою еквівалентності. Так слово стало тілом, вивергаючи туманності, зірки... З інформації народився Космос!

— Професоре, ви й справді так вважаєте?

— Довести це не вдасться, але законові Доньди воно не суперечить. Хтось, однак, колись це зробив, не вважаю, що бог; може, група цивілізацій, які вибухово матеріалізували інформацію, як часом вибухає скупчення супернових... Тепер черга за нами. Комп'ютеризація зверне ший цивілізації — зрештою, не дуже болісно...

Я розумів озлоблення професора, але не вірив йому. Мені здавалося, що його засліплюють пережиті приниження. На жаль, професор мав рацію. І цією телеграмою ознайомив світ зі своїм відкриттям.

Терпне мені рука, та й глина закінчується, проте мушу писати далі. Оглушений футурологічним галасом світ не звернув уваги на попередження Доньди. "Нейчур" мовчав, писали про Доньду тільки "Панч" та бульварна преса. Кілька газет навіть опублікували фрагменти його перестороги, але науковий світ і оком не моргнув. Не поміщалося це мені в голову. Зрозумівши, що світ стоїть над прірвою, а наші перестороги нагадують крики того відомого пастуха, що зловживав криком "вовки", я одної ночі не втримався від гірких слів. Я дорікав професорові, що він сам

собі одягнув блазенську маску, компрометуючи експеримент шаманською вивіскою. Він вислухав мене з неприємною, тремтливою посмішкою, наче приклеєною до обличчя. Можливо, це був нервовий тик.

— Видимість, — проказав нарешті, — одна видимість. Якщо магія — дурниці, то я справді спирався на дурниці. Не можу тобі сказати, коли мої здогади переросли в гіпотезу, бо сам не знаю. Я зволікав зумисне. Моє відкриття належить до галузі фізики, але його ніхто не сприйме всерйоз, бо шлях до нього вів через осміяні наукою галузі, позбавлені всяких прав. Адже треба було почати з думки, що слово може стати тілом, що закляття може матеріалізуватись, треба було зануритися в цей абсурд, пірнути в заборонені засновки, щоб потім виринути на другому березі, там, де еквівалентність інформації та маси є вже дійсністю. Таким чином, потрібно було пройти крізь магію... Можливо, забави, якими я займався, були недоречні, але будь-який перший крок до істини завжди здавався підозрілим, гідним насмішок. Що ж науковці побачили? Блазенську маску, непереконливі аргументи... Маєш рацію, моя помилка — в недооцінці дурості пануючої тепер над нами мудрості. В наш час, час упаковки, має силу етикетка, а не вміст... Наклеївши на мене наліпку пройдисвіта й шахрая, панове вчені зіпхнули мене в небуття, звідки нічого не чутно, хай навіть ревітиму, як ієрихонські сурми. Чим голосніше ревіння, тим гучніший сміх. Хто ж займався магією? Хіба ж не закликали вони тим мене, не проклинали, не наклали анафему? Останнім часом про закон Доньди писав "Ньюсуїк". попередньо — "Тайм", "Шпигель", "Експрес", ніяк не можу нарікати на брак популярності! Ситуація безвихідна якраз тому, що читають мене всі — і не читає ніхто. Хто ще не чув про закон Доньди? Читають і лягають від сміху: "Don't do it!" Бачиш, ціняться не результати, а шлях до них. Є люди, позбавлені права робити відкриття, — хоча б я, наприклад. Тепер можна тисячу разів присягатись, що проект був тактичним маневром, вчинком, може, й негарним, але необхідним, можна привселюдно каятись й сповідатись — відповіддю буде сміх. Я не зрозумів того, що, прибравши подобу блазня, я з неї не виберусь. Єдина втіха в тому, що катастрофі й так не вдалося б запобігти.

Я горлав, намагаючись переконати професора, що втрачено ще не все. Горлав, бо наближався термін введення в дію великого заводу вертольотів особистого використання, і з надією на ці гарні машини населення Гурундуваю, зціпивши зуби, в палкому самопожертвуванні налагоджувало всілякі необхідні для цього зв'язки; тож за стіною моєї кімнати бушувала поштмейстєрова родина разом із запрошеними бонзами, монтерами та продавщицями. Дедалі гучніший шум-гам свідчив про моторизаційну жагу цього славного люду. Професор тим часом добув з кишені плоску плящину "Білого коня" і, наливаючи віскі в чарки, сказав:

— Знову помиляєшся. Навіть прийнявши мої слова з доброю вірою, світ науки мусив би їх перевірити. Вчені засіли б за комп'ютери і, пережовуючи цю інформацію, тим самим прискорили б кінець.

— Що ж тоді робити? — в розпачі вигукнув я.

Професор задер голову, вихилив решту пляшки, викинув порожню крізь вікно і, глянувши на стіну, за якою кипіли пристрасті, сказав:

— Спати.

Знову пишу, змочивши долоню в кокосовому молоці, бо її звела судома. Марамоту каже, що цього року пора дощів буде рання й довга. Залишаюсь один, відколе професор подався до Луміли по тютюн.

Почитав би я навіть стару газету, та маю тільки мішок книг про комп'ютери та програмування. Знайшов я його в джунглях, шукаючи батати. Розуміється, залишилася сама гнилятина — як завжди, мавпи зжерли годящі для їжі. Навідався до свого колишнього помешкання, але горила, хоч іще дужче змучена хворобою, не впустила мене до нього. Думаю, що цей мішок правив баластом великому оранжевому аеростатові з написом "DRINK COKE", який місяць тому проплив над джунглями в південному напрямку. На дні мішка я знайшов минулорічний "Плейбой" і переглядав його, за чим і застав мене Марамоту. Марамоту

зрадів. наготу він вважає ознакою пристойності, асоціює з поверненням до старих добрих звичаїв. Я й не подумав, що замолоду Марамоту ходив голий з усією своєю родиною і тому всякі міні й максі, в які стали зодягатися чорні красуні, вважає проявом звироднілої розбещеності. Він спитав, що чувати у великому світі, а я не міг відповісти, бо сіли батарейки транзистора. Поки діяв приймач, я слухав його цілими днями. Катастрофа сталася саме так, як передбачав професор. Найдошкульніше далася вона взнаки розвинутим країнам. Скільки бібліотек було комп'ютеризовано за останні десять років! І раптом із стрічок, кристалів, феритових дисків та кріотронів за частку секунди випарувався весь океан премудрості. Я слухав тремтячі голоси дикторів. Падіння не було однаково болючим для всіх. Хто вище виліз на драбину прогресу, той дужче з неї гепнувся.

В третьому світі після короткочасного шоку запанувала ейфорія. Не треба вже було пнутися, стрімголов гнатися за передовими країнами, вилазити з шкіри, нараменних пов'язок та трав'яних спідничок, урбанізуватися, індустріалізуватися, і особливо — комп'ютеризуватися. Життя, досі нашпиговане комісіями, футурологами, гарматами, антисептиками й кордонами, розповзлося в приємне болітце, в теплу монотонність вічної сієсти. І кокоси знову можна легко роздобути, а рік тому вони були недосяжні як експортний товар, і війська самі розбрелися, так що не раз, ходячи по джунглях, я спотикався об протигази, комбінезони, ранці та оброслі ліанами мортири. Раз уночі розбудив мене вибух, і я подумав, що це, нарешті, горила, але то павіани знайшли ящик зі запальниками. Так... А в Лумілі негритянки, постогнувши від неприхованого полегшення, поскидали блискучі черевички, дамські штани, які гріли й парили, наче саме пекло. Груповий секс теж як вітром здуло, бо, по-перше, не буде вертольотів (завод мав бути, звичайно, комп'ютеризованим), по-друге, немає бензину (нафтопереробні заводи теж автоматизовані), по-третє — нікому нікуди вже не хочеться їхати, бо й навіщо? Зараз ніхто вже не соромиться називати масовий туризм Шаленством Білої Людини. Як тихо, мабуть, зараз у Лумілі.

Правду кажучи, ця катастрофа виявилася не такою вже й поганою. Навіть на голову ставши, не будеш за годину в Лондоні, за дві в Бангкоку, а за три в Мельбурні. Не будеш, і що з того? Напевно, сила фірм потерпіла крах; концерн ІБМ виробляє, кажуть, зараз таблички й грифелі, хоч це, певно, жарт. Стратегічних комп'ютерів теж немає, ані самонавідних головок, ані цифрових машин, ані підводної сухопутної й орбітальної воєн, інформатика збанкрутувала, задривали біржі. Кажуть, чотирнадцятого листопада бізнесмени з П'ятої авеню так густо вистрибували з вікон, що зіштовхувалися в повітрі. Переплуталися всі розклади руху, польотів, резервування в готелях: значить, ніхто вже не сушить голову, чи полетіти на Корсіку, а чи поїхати автомобілем, чи, може, вирішити все з допомогою комп'ютера на місці, чи за три дні відвідати Туреччину, Месопотамію. Антіли й Мозамбік з Грецією на додачу. Цікаво, хто виробляє аеростати? Напевно, кустарі.

Останній аеростат, який я бачив у бінокль, поки не відібрала його мавпа, мав сітку, сплетену з навдивовижу коротких шнурів, схожих на шнурівки. Може, і в Європі теж ходять босоніж? Страх навіть сказати, але я почув на власні вуха, поки не замовкло радіо, що долара вже немає. Здох, сердешний... Жалкую тільки, що зблизька не бачив Переламного Моменту.

Кажуть, пролунав негучний тріск і стук, машинна пам'ять за мить стала чистенькою, наче розум новонародженого, а з перелицьованої інформації несподівано виник маленький Космосик, Універсятко, Всесвітунчик — на клубочок атомного порошу перетворилися нагромаджені віками знання. З радіо я довідався, як такий Мікрокосмосик виглядає — маленький, щільно закритий і проникнути в нього неможливо. З точки зору нашої науки він розглядається як окремих вид порожнечі, тобто Всюдигуста Порожнеча, зовсім Непрониклива. Не поглинає світла, не можна його розтягнути, стиснути, розбити, роздовбати, бо він перебуває поза нашим Всесвітом, хоч наче і в ньому. Світло ковзає по його круглих боках, обминають його прискорені частинки, а я ось не можу уявити, як це твердять авторитети, що цей, за словами Доньди, "Космосунчик" — подібний до нашого Всесвіту з

туманностями, галактиками, зоряними скупченнями, а може, навіть планетами, населеними живими істотами. Тим самим люди повторили все, про що йдеться в Книзі Буття, правда, Ненавмисне, а навіть усупереч своїм намірам.

Після народження Космосика вчених охопила поголовна розгубленість, вони, звичайно, пригадали Доньдині остороги, і тоді від них потоком пішли заклики, листи, прохання, телеграми, запити, а також усілякі свіжоспечені дипломи гоноріс кауза. Але професор став пакувати чемодани і намовив мене виїхати до цієї прикордонної околиці, бо обходив і вподобав її заздалегідь. Узяв він з собою страшенно важку валізу з книгами — її вагу я відчув власною спиною, несучи ту валізу останні п'ять кілометрів, коли закінчився бензин і всюдихід зупинився; через павіанів від нього вже майже нічого не залишилося. Я гадав, що професор хоче продовжити наукову роботу, щоб закласти наріжний камінь нової цивілізації, але ні. Здивував мене Доньда! Звичайно, у нас були штуцери, куверти, пилки, цвяхи, компаси, сокира та інші потрібні речі, список яких склав, нотабене, сам професор, спираючись на оригінальне видання "Робінзона Крузо". Крім того, він узяв ще "Нейчур", "Фізікл рев'ю", "Фізікл абстрактс", "Футурум", а також портфелі, напхані вирізками з газет, де йшлося про закон Доньди.

Щовечора після вечері відбувався Сеанс Розкошів сиріч Вендети — настроєне упівголоса радіо передавало найсвіжіші кошмарні вісті, доповнені виступами знаменитих науковців та експертів, а професор, пихкаючи люлькою й примруживши очі, слухав, як я читаю вибрані на даний вечір найзлостивіші глузування із закону Доньди, інсинуації та кпини; власноручно підкреслені ним червоним олівцем місця я мусив деколи читати кількаразово. Признаюся, мені швидко набридли ці засідання. Чи не впав, часом, у манію великий розум? Коли я відмовився читати далі, професор став ходити в джунглі на прогулянки, нібито задля моціону — поки я не застав його на галявині, де професор читав стадові здивованих павіанів найдошкульніші уривки з "Нейчур".

Професор став нестерпним, а проте я нетерпляче очікую його повернення. Старий Марамоту твердить, що Бвана Кубва не вернеться, бо вхопило його Зле Мзіму. Осел, інакше не скажеш. На прощання професор сказав мені дві речі, які справили на мене велике враження. Перша — із закону Доньди випливає рівнозначність всякої інформації. Чи геніальні, чи кретинські біти інформації, треба їх сто мільярдів на створення одного протона. Значить, як мудре, так і дурне слово стає тілом. У світлі цієї думки філософія буття виглядає по-новому. Невже маніхейські гностики не були такими відступниками, як їх зображає церква? Більше того, чи може бути, щоб виниклий з артикуляції гептильйона дурущів Космос нічим не відрізнявся від Космосу, збудованого з найвищої мудрості?

Я помітив, що професор ночами щось пише. Неохоче, неохоче, але признався, що це "Introduction to Svarnetics, або Inquiry into the general Technology of Cosmoproduction". На жаль, професор забрав рукопис із собою. Тому знаю лиш, що, на його думку, кожна цивілізація стає на поріг космотворення; світ створює як той, хто стає генієм, так і той, хто стає ідіотом. Так звані відкриті астрофізиками Білі й Чорні діри — це місця, де надзвичайно могутні цивілізації намагалися подолати бар'єр Доньди, але не вийшло: замість вибити з-під нього ґрунт, самі себе вибили із Всесвіту.

Здавалося б, що може бути грандіознішого, ніж такі міркування? Тим більше, коли пишеться методика й теорія Книги Буття!

А одначе, мушу признатись, що професорові слова останньої ночі перед тим, як він вирушив по тютюн, ще дужче мене вразили. Пили ми сферментоване за рецептом старого Марамоту кокосове молоко-огидну бовтанку, яку він виготовляв з такими труднощами (не все було погане колись, хоча б віскі), — аж якоїсь миті, прополіскуючи рот джерельною водою, професор сказав:

— Ійоне, чи пам'ятаєш день, коли ти обізвав мене блазнем? Бачу. пам'ятаєш. Я тоді відповів, що блазнем став лише в очах світу науки,

придумавши для сварнетики магічний ґрунт. Якби ж, замість цього глянути на все моє життя, ти б побачив хаос. який зветься загадкою. Все в моєму житті стояло догори ногами, все складалося із випадковостей. Через помилку я з'явився на світ. Непорозуміння породило моє прізвище. Через помилку створилася сварнетика. Ти, звичайно, розумієш, що телеграфіст просто перекрутив ключове слово, яке вжив незнаний мені незабутній полковник Друфуту з кулахарської поліції безпеки. В цьому я був упевнений зразу. Чому ж тоді я не спробував відтворити телеграми. скоригувати, поправити, спростувати? Ба! Я вчинив краще, допасувавши до тої помилки діяльність, яка. сам бачиш, таки мала перед собою майбутнє. Як же так — одіозна особа, що випадково потрапила у вир африканських непорозумінь, відкрила, звідки взявся світ і що з ним буде?! О ні, мій любий, забагато тих випадковостей! Забагато, клянусь істинною правдою! Не треба переробляти світ, потрібна інша точка зору. Глянь-но на еволюцію життя. Мільярди років тому з'явилися праамеби, чи не так? Що ж вони вміли? Повторюватися. Яким чином? Завдяки тривкості спадкових рис. Якби спадковість була бездоганною, то донині на цій планеті не було б нікого, крім амеб. Що ж сталося? З'явилися помилки. Біологи називають їх мутаціями. Але чим є мутація, як не сліпою помилкою, непорозумінням поміж батьком-відправником і нащадком-адресатом? За образом і подобою своєю... так, але недбало! Неточно! А схожість дедалі спотворювалася: з'явилися трилобіти, гігантозаври, секвої, козулі, мавпи і ми. Із зіткнень недбальства, похибок... Але ж так само було з моїм життям. Через недогляд я з'явився на світ, випадково потрапив у Туреччину, звідки той же випадок закинув мене в Африку... Я боровся, як той плавець із хвилею, та не я нею керував... Вона несла мене... Розумієш? Друже мій, ми недооцінили історичної ролі помилки як фундаментальної Категорії Існування. Не міркуй по-маніхейськи! За цією школою бог створює порядок, а сатана підставляє ногу. Це не так! Якщо я роздобуду тютюн, то напишу відсутній у книзі філософських категорій розділ — антологію Апостазі, — теорію буття на помилках, бо помилка кладе відбиток на помилці, помилкою керує, помилку творить, і Долею Світу стає випадковість.

Сказав він це, спакував манатки і пішов у джунглі. А я залишився, щоб чекати його повернення, з останнім "Плейбоєм", з якого на мене дивиться обеззброєна законом Доньди секс-бомба, гола, як сама правда.

ВСЕСВІТ. — 1988. — № 4.

КОРОЛЬ О. Б., переклад з польської, 1988.